

VLASTELIN I NJEGOVE IZVEDENICE

Uladimir Babić

Maretić je u svom Jezičnom savjetniku (Zagreb, 1924) raščistio mnoge jezične parložine, ali je čupajući korov posegnuo kadšto i za nekim dobrim hrvatskim riječima. U tako delikatnom poslu nije mogao ni on uvijek pogoditi pravu mjeru niti je ostao uvijek dosljedan. Predložio je mnogo dobrih zamjena, odvrćajući nas od provincijalizama i stranih konstrukcija, ponegdje se kolebao, pa salamunski određivao da nešto »može podnijeti«, negdje popuštao stihiji te odobravao mnoge ruske riječi, a negdje bio čak i slavonski filološki patriot pa sasvim ozbiljno tvrdio da riječi apateka, medecina i regementa idu u književni jezik! Dok se tako raznježio kod ove svoje tri zemljakinje, planuo je svetim filološkim gnjevom na drugu jednu skupinu »Slavonki«, na vlastelinku, vlastelinski i vlastelinstvo i silom im htio naturiti gosparsko dubrovačko ruho. Evo šta kaže za njih:

vlastelinka, f. prema: vlastelin, nije dobro, nego treba: vlasteoka (postalo od: vlastelka); isp. Arapka, Bugarka, građanka, kršćanka, pučanka, prema: Arapin, Bugarin . . . , a ne Arapinka, Bugarinka . . .

vlastelinski, adj. prema: vlastelin, nije dobro, nego treba: vlasteoski (postalo od: vlastelski); isp. arapski, bugarski, građanski, kršćanski, pučanski, prema: Arapin, Bugarin . . . , a ne: arapinski . . .

vlastelinstvo, imenica izvedena od: vlastelin; nije dobro, nego: vlasteostvo (postalo od: vlastelstvo); isp. građanstvo, kršćanstvo, pučanstvo, prema: građanin, kršćanin, pučanin, a ne: građaninstvo . . .

Maretić dakle ne dopušta ni dubleta vlastelka (kao Novoselka) ni vlastelski (kao selski)!

Da vidimo najprije šta kažu o napadnutim riječima drugi pisci i rječnici. Vuk, a po njemu ni Iveković, nemaju tih riječi; Vuk čak i riječ vlastelin ima samo iz Dubrovnika, prema tome i ne može imati izvedenice slavonske riječi! Međutim, u građi ARj. potvrđene su sve tri ove riječi, vlastelinka kod Pavlinovića, vlastelinski kod Stulića, Bogdanića, Pavlinovića, u Zborniku zakona i u Juridičko-političkoj terminologiji, a vlastelinstvo kod Kavanjina, Zaničića i Pavlinovića — dakle sve tri riječi kod Dalmatinaca! U građi za Rječnik Matice hrvatske i srpske ima još više potvrda za te riječi, tako na primjer za vlastelinski kod Tomića, Ive Vojnovića(!), Stj. Pavičića i Jonkea. *Pravopis hrvatskosrpskoga knjiž. jezika* ima sve tri od Maretića predložene riječi: vlasteoka, vlasteoski i vlasteostvo, ali i sve tri dublete: vlastelka, vlastelski i vlastelstvo, a pored njih još i vlastelinka i vlastelinstvo. Ristić-Kangrgin Rječnik ima sve tri napadnute riječi: vlastelinka, vlastelinski i vlastelinstvo.

Obrađivači ARj. upotrebljavaju bez zazora sve tri Maretiću nepoćudne riječi, tako na primjer kod riječi spahijski, spahinski, spahiluk i spahinica tumače te termine riječima vlastelinski, vlastelinstvo i vlastelinka, a ne riječima vlasteoski, vlasteostvo i vlasteoka, kako bi htio Maretić. Iz toga se može zaključiti da naše riječi vlastelinski, vlastelinstvo i vlastelinka smatraju sinonimima za tuđe riječi spahijski, spahiluk i spahinica, a da za njih riječi vlasteoski, vlasteostvo i vlasteoka ili imaju nego drugo, historijski ili teritorijalno ograničeno značenje, ili da ih uopće odbacuju.

U svim našim krajevima koji su pali pod Turke nestalo je vlastele, i kao ekonomsko-društvene i kao političke snage, a mjesto njih javile su se spahije. Poslije izгона Turaka iz Slavonije prenijeli su se nazivi spahija, spahiluk i spahijski i na nove feudalce, većinom strane krvi. U govoru naroda po svoj prilici nisu više ni postojale riječi vlastelin i njezine izvedenice, pa su zato i pisci (Reljković) i prevodioci Karlova i terezijanskog urbara i urbarski i sudski spisi upotrebljavali samo riječi koje su Turci, uz različite druge »škule«, ostavili Slavoncima (v. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji). Ali kod solidno historijski obrazovanih ljudi, kakav je na primjer bio Kanižlić, nalazi se i riječ vlastelin. Takvo je stanje bilo i u početku XIX stoljeća, pa zato nije čudo što Vuk nema riječi vlastelin ni iz Slavonije ni iz Vojvodine, ali je ima iz Dubrovnika gdje je bila živa i imala svoju određenu društveno-političku fiziognomiju. Kasnije se, a osobito poslije 1848., sve češće počela u službenim aktima i u književnosti upotrebljavati slavenska grupa riječi mjesto turske, a odatle je počela prodirati u narod, ali nikad nije mogla potisnuti turske nazive. Ali je važno da se u Hrvatskoj nisu nikada ni u govoru obrazovanih ljudi ni u govoru naroda upotrebljavali izrazi vlasteoka, vlasteoski i vlasteostvo.

Prevodeći ruske klasike, naši prevodioci XIX i XX stoljeća upotrebljavali su ili nazive spahija, spahijski, spahiluk ili vlastelinka, vlastelinski, vlastelinstvo za ruske riječi pomeščica, pomeščičji i pomestje, tako i Cesarić (Slavonac!) u Puškinovoj bajci o ribaru i ribici ima vlastelinku, premda bi, po Maretiću, bilo jedino vlasteoka (a bilo bi, valjda, i otmjenije!).

Je li, dakle, moguće da riječi koje se govore u narodu, koje su poznate u ekonomskoj i političkoj povijesti, koje su ušle u pravnu terminologiju i koje se nalaze kod tolikih valjanih pisaca iz raznih krajeva i iz raznih razdoblja, pa i kod Pavlinovića koji je, geografski barem, bliz vlasteli i vlasteokama (»Pa bi kad koju izbacio po vlastelinsku«) — da te riječi nisu »dobre« kako tvrdi Maretić i da ih treba zamijeniti riječima koje on predlaže?

Prije nego što prijedemo na pobijanje Maretićevih argumenata, treba da se nešto kaže o neslaganju naših rječnika, počevši od Vuka i Ivekovića pa do najnovijih, o samom obliku riječi vlastelin. Vuk, Iveković, Ristić-Kangrga imaju dubrovački oblik vlastelin (Ristić-Kangrga ima vlastelinka). *Pravopis hrvatskosrpskoga knjiž. jezika* ima vlastelinka, vlastelinstvo, kako

se govori u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji gdje je bilo vlastèlinki i vlastèlinstāvā. Prema tome, i veliki posjednik zove se vlastèlin, a ne vlastèlin, a to je neobično važno za naše dalje razlaganje. Pravopis se, dakle, odrekao usko provincijskog dubrovačkog oblika vlastèlin i zabilježio *živi* oblik u cijeloj gornjoj Hrvatskoj. Budući da je Jezični savjetnik priručna knjiga mnogih lektora i nastavnika a Maretićev autoritet u jezičnim pitanjima vrlo velik, ne može Pravopis samim navođenjem nekih riječi u svom rječniku riješiti pitanje da li ih treba upotrebljavati i na hrvatskom jezičnom području, jer navodi uporedo riječi koje su se uobičajile i u hrvatskoj i u srpskoj književnosti. Zato mislim da je potrebno dokazati da Maretić nema pravo.

Nastavak -in koji imamo u riječi vlastelin vrlo je običan nastavak u našem jeziku, a javlja se i u domaćim i u stranim riječima, i sa dužinom, i bez nje, i kao znak jednine i kao sastavni dio riječi i u množini; ako je dug, ostaje uvijek i u množini, u domaćim i u stranim riječima, npr. šarini, dogini, gizdelini, cekini, fakini, suferini, muškardini, aspirini, amini; ako je kratak, može također ostati u nekim riječima i u množini, npr. domaćini, tuđini, gončini, ali se obično gubi u množini, npr. građani, pučani, kršćani, kauri, Hvarani, Istrani, Arapi, Bugari, Srbi. Takav kratki -in nije ni u jednini uvijek prijeko potreban, pa se osobito kod etnika i imena naroda počesto odbacuje, ne samo u kajkavskim krajevima, npr. Karlovčan (i prezime), Goran, nego i kod rođenih štokavaca, tako npr. kod Radičevića nalazimo vokativ Dubrovčane, a Srbin iz Šeovice kod Pakraca kaže sam za sebe da je Šeovljan. Oblici Arap i Bugar su dovoljno potvrđeni iz štokavskih govora, a i oblik Srb sa množinom Srbovi vrlo je dobro poznat u mnogim bosanskim govorima i kod Srba i kod Hrvata i kod muslimana, a nalazi se i kod Kočića u ustima Srbina seljaka. S druge strane, kod ove imenice može se zadržati nastavak -in i u množini, opet u nekim bosanskim govorima, pa se može načiniti i pridjev srbinski (v. ARj.). Od imenice gospodin ima i množina gospodini, koja se nalazi i kod Kočića, opet u ustima bosanskog Srbina.

I riječ Hrvat može dobiti nastavak -in u jednini kad znači: 1) lično ime; 2) prezime u gornjim stranama, većinom u madžariziranom obliku Horvatin (inače je to prezime običnije u izvornom madžarskom obliku Horvat i u Hrvatskoj i u Madžarskoj); 3) došljaka Hrvata uopće u nekadašnjoj Slavoniji, kako to dokazuje ime sela u zagrebačkoj okolici Hrvatinsko selo; 4) čvrsta, nacionalno svjesna Hrvata, hrvatsku »korjeniku«, u nekim istarskim i gradišćanskim govorima. U svim ovim slučajevima, osim prvoga, kako se čini, nastavak -in se *produžio*, pa se zadržava i u množini, i u izvedenom pridjevu i u imenici ženskoga roda (Hrvatini, Horvatinka). Tu je promjena ili nijansa u značenju zahtijevala i nove oblike. Od imenice vlastelin koja je obilno potvrđena u starijem jeziku, već od XI st., glasila je

u starije vrijeme množina vlastele i vlasteli, a tek od XVI st. javlja se u pisanim spomenicima i kolektiv vlastela, koji se, sa nijansom u značenju, upotrebljava uporedo s množinom vlasteli, i tako sve do XVIII st. kad se javlja već i množina vlastelini (kod Kavanjina, Lastrića i Kanižlića), a taj oblik nalazi se i u Osvetnicima. U istarskim i dalmatinskim govorima, a i u staroj književnosti javlja se i jednina vlastel i vlastelj, pa je vrlo lako moguće da su ti oblici živjeli i u najstarije vrijeme pored oblika vlastelin.

S nestajanjem vlastele kao ekonomske, društvene i političke snage nestajalo je sve više i potrebe za kolektivom vlastela, te je u većini naših krajeva gdje je bilo magnata ili vlastelina počela prevladavati množina vlastelini da označi zbir pojedinih feudalaca. U Dubrovniku i Boki mogle su se, dakako, duže zadržati riječi vlastela, vlasteoka (kao Konavoka), vlasteoski i vlasteostvo, ali već Iveković dodaje uz Vukov podatak »vlastelin, vlastela« da se obično upotrebljava oblik vlasteli »kad se mnogi misle pojedince (kao npr. cvjetovi), a ne skupa (kao npr. cvijeće)«. Osim toga, riječ vlastelstvo znači kod Vitezovića još »plemenščina, plemenitaštvo«, dakle i plemićev posjed, naše vlastelinstvo, kod Vuka je vlasteostvo stalež protivan pučanstvu, a kod Ivekovića znači ta riječ samo plemenitaštvo, stanje plemenitosti. Na cijelom ostalom našem jezičnom području zvuče te riječi danas kao arhaizmi jer se u njima ne osjeća više nikakav stvaran sadržaj u vezi s novim feudalcima od XVIII do XX st.

Maretićeva argumentacija je vrlo prosta i uprošćena: nema nikakva osvrt na historijski razvoj niti ikakva podatka u prilog tim riječima, nego samo pusta analogija sa riječima Arapka, Bugarka s. v. vlastelinka, arapski s. v. vlastelinski i građanstvo s. v. vlastelinstvo. Ali upravo ta analogija ne samo što opasno hramlje, nego i nije nikakva analogija, osim po onome nastavku -in, koji, opet, nije isti u riječima Arapin itd. i vlastelin, a onda se, dakako, ne mogu jednako ni tretirati! Maretić je suviše olako pokušao da izbaci iz upotrebe ove dobre hrvatske riječi. Zašto je to učinio?

Njemu je kao rođenom Virovitičaninu od rane mladosti stajao usred Virovitice pred očima *vlastelinski* dvorac, oko Virovitice je bilo *vlastelinstvo* na kome su mnogi Virovitičani argatovali, a zacijelo je barem čuo za *vlastelinku* i susjedne *vlasteline*, ako već nije imao sreće da ih vidi, znao je i za sav jezični materijal u građi za ARj., a po svoj prilici i za druge argumente u prilog inkriminiranim riječima, ali je sva ta svoja znanja i saznanja potisnuo i oslonio se samo na Vuka i Dubrovčane i napao u ime Vukova autoriteta i prošlosti dobre savremene hrvatske riječi koje je i znao i slušao od mladosti u rodnom mjestu! Ali dubrovačkim provincijalizmima nije ni on mogao udahnuti dušu.

Zato bi bilo logično da se termini vlastelin s množinom vlasteli i kolektivnom vlastela, vlastelka (za Dubrovnik vlasteoka), vlasteličić, vlastelski i vlastelstvo (za Dubrovnik vlasteostvo i vlasteoski) zadrže za vlastelu iz

srednjovjekovnih naših država i kasnije za patricijat iz Dubrovnika (i drugih dalmatinskih komuna), premda već i Bogdanić kaže: »Narediše vladanje pučansko mjesto vlastelinskoga«, a i Stulić ima pridjev vlastelinski! Termine vlastelin s množinom vlastelini, vlastelinka, vlastelinski i vlastelinstvo treba upotrebljavati za novije doba naše historije mjesto riječi spahija, spahinica, spahijski i spahiluk, a isto tako, recimo, i za ruske pomeščike i slične velike posjednike koji se broje u više plemstvo. Sasvim bi nezgodno bilo da se za vlastelinstvo upotrijebi riječ vlasteostvo kad ta riječ danas i u Dubrovniku znači sasvim nešto drugo. Isto tako ako mjesto vlastelinski konji, tj. konji koji rade na vlastelinstvu, odnosno koji su svojina vlastelinoва, kažemo »vlasteoski« konji, svak će pomisliti da su to konji koji dolikuju vlasteli ili koji su njihovo vlasništvo.

Ogledavši tako potvrde za navedene riječi, Maretićevu argumentaciju protiv njih, njihov razvoj i značenje u savremenom jeziku, mislim da se nećemo kolebati, nego ćemo ih, i pored Maretićeva napadaja na njih, proglasiti za prave i dobre hrvatske riječi, a vlasteli i vlasteokama ostaviti da žive na sasvim usku području gdje poveljama i živom jezičnom upotrebom mogu dokazati svoje pravo na opstanak.

NJEMAČKI JEZIK U KOMEDIJAMA JOVANA STERIJE POPOVIĆA

Bratoljub Klaić

Srpski komediograf Jovan Sterija Popović (1806—1856), pored toga što u svojim djelima izvrsno daje sliku društvenog života svoga vremena, nesumnjivo ima veliko značenje i za poznavanje jezika onoga doba. Kako pak u istom razdoblju djeluje i Vuk Stefanović Karadžić, proučavanje Sterijina jezika nije predstavljalo osobito zanimljivu temu za naše jezikoslovce koji su se, dakako, radije bavili Vukom i njegovim suradnicima. Budući pak da se »1854 usudio štampati knjigu crkvenim pravopisom«, da »nije pisao čistim narodnim jezikom« i da je »bio protiv Vuka Karadžića«, »čitaoci su ga napuštali, a kritičari odricali ili, što je još gore, zaboravljali« (Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, Beograd 1921, str. 174). Koliko god je to što Skerlić piše sušta istina, koliko god Sterija svoj stav u pogledu jezika brani na usta Aleksina u »Laži i paralaži« riječima da »slavjanski« govore ljudi koji su »vježestva priobrela, vkus izobrazili i čuvstva otončali«, da je to jezik »po pravilima uglađen kojim su se najveći duhovi kao Stojković, Vidaković, Vujić i proči u knjigama služili«, čovjek se, proučavajući Sterijine komedije, ne može oteti dojmu da Sterija baš i nije bio tako čvrst u